

Lichten wijzen seizoenen, dagen en jaren (De vierde dag)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

1 november Bethlehemkerk Hilversum

8 november Regenboogkerk Hilversum

Eerste Schriftlezing: Genesis 1, 14-19

Tweede Schriftlezing: Galaten 4, 1-11

Evangelielezing: Lucas 21, 20-28

De vierde dag, Bob Pestman, 2008

Inleiding

Dat de zon en de maan en de sterren in het scheppingsverhaal van Israël pas op de vierde dag worden geschapen heeft een diepe betekenis. Het is niet in hun natuurlijk licht dat de schepping 'goed' kan worden genoemd. 'Goed' is de schepping in het licht van God en dat is het licht van de eerste dag. Zo worden mensen erbij bepaald dat er ritme is en dat de seizoenen hun functie hebben, maar onze opdracht in het leven hangt samen met een andere manier van kijken. Scheppingsgeloof is ethiek en mystiek.

Preek

Gemeente van Christus,

terwijl wij wel eens hebben gedacht dat we in de moderne tijd waren bevrijd van bijgeloof en donkere machten, omdat we door de Verlichting en de wetenschap als mensen tot steeds meer inzicht en kennis waren geleid, kun je juist in deze 21^e eeuw weer versteld staan over de wijze waarop mensen zich zand in de ogen laten strooien.

Het internet is grenzeloos in allerlei opzichten. Niet alleen is er vrijwel onbeperkte toegang tot wetenswaardigheden zoals nooit tevoren in de geschiedenis van de wereld vertoond, maar ook kan er worden gemanipuleerd, op een schaal tot nu toe onbekend. Veel mensen voelen zich in onze tijd overspoeld door een tsunami aan informatie. Grote aantallen hebben moeite te onderscheiden wat daarbij de verbanden zijn, wat feiten zijn en wat meningen, en bovenal wat er ten diepste toe doet. De betekenis van feiten, het is de bekende naald in de hooiberg geworden. Het nieuws wordt vaak beheerst door meningen. Populisten zijn politici die daar garen bij spinnen. Zij zijn er immers bewust op uit direct op demagogische wijze in te spelen op de emoties die leven onder de mensen. De angsten voor complotten en de verlangens naar gouden bergen, die in ons midden leven worden door hen bewust gemanipuleerd en zo creëren deze machthebbers draagvlak en legitimeren zij hun dominante positie, die vaak ten koste gaat van anderen.

Zij hebben in het geheel geen schroom om handig in te spelen op verdachtmakingen en geruchten. Zo gebruiken zij, bijvoorbeeld, heel sluw vermoedens dat er in een aantal landen een staat binnen de staat bestaat. Deze zogenaamde *deep state* zou een geheime staat in de staat zijn, en heeft betrekking op samenzweringen van militairen, geheime diensten, bedrijvenconglomeraties of pedofiele netwerken, die door niemand kunnen worden gecontroleerd, maar die achter de schermen en in feite de macht in handen hebben en niets anders doen dan zichzelf bevoordelen. Met de volmacht van het volk op zak, gaat de populist, zegt hij, alles oplossen, en zal hij de verborgen kwade machten wel bezweren. Tenslotte, nadat hij is opgetreden, zijn de mensen nog onvrij, nog

meer afhankelijk en gebonden dan zij waren terwijl het beeld van de verborgen vijand telkens opnieuw wordt gevoed in de door de populist beheerste media. Ik ga geen voorbeelden noemen. U kent ze allemaal. Zij verheffen dagelijks hun stem en twitteren ongegeneerd en oeverloos hun meningen.

In de Oudheid werd algemeen aangenomen dat gebeurtenissen op aarde, zoals rampen, oorlogen en de geboorte van vorsten, en het begin en einde van hun macht en de opkomst en ondergang van koninkrijken, begeleid werden door tekenen aan de hemel. Dat gold in de ogen van velen in het volk, niet alleen voor volken, maar ook voor zowel het leven van enkelingen, hun persoonlijk wel en wee. Astrologie hoorde bij de Hellenistische cultuur die ook in Israël grote invloed had. In de synagoge van Beth Alpha uit de 5e of 6e eeuw in Noord Israël, vinden we in de mozaïek vloer een prachtig voorbeeld van de sterrenbeelden van de dierenriem. Ook sommige profeten van het oude Israël spraken daarvan, bijvoorbeeld Joël. Hij zegt:

Dan zal ik tekenen geven
aan de hemel en op aarde:
bloed en vuur en zuilen van rook,
de zon verandert in duisternis
en de maan in bloed.
Dan komt de dag van de Heer,
groot en ontzagwekkend.
Dan zal ieder die de naam van de Heer aanroept ontkomen:
op de Sion, in Jeruzalem, is een toevlucht te vinden,
zoals de Heer heeft beloofd;
ieder die hij roept zal worden gered.¹

Vandaag misschien wel het bekendste voorbeeld, is de ster van Bethlehem, die in het Matteüsevangelie de geboorte van Christus aankondigt. Wanneer de apostel Paulus spreekt over de 'machten der wereld'² is dat in een tijd dat niemand ooit nog aan een internet had gedacht. De apostel bedoelt daarmee, met die machten der wereld, datgene waarop mensen hun leven ten onrechte funderen. Hun vertrouwen op deze machten is misplaatst. Het gaat de apostel om de verslavende werking van mechanismen die aan de mensen vrijheid en kracht beloven, maar die ze juist onvrij maken en zwak. Als je dan zou vragen, maar wat bedoel je daar dan concreet mee Paulus? Dan zou hij zeggen, ik bedoel alles waardoor jij niet langer een vrij mens bent in Gods ogen, met een kostbare kern, een schepsel Gods waarvan de identiteit duidelijk zichtbaar wordt in Gods licht. Want daar ligt je ware fundament: Jij bent een kind van God.³ Er is in jou een goddelijke vonk gezaaid. Ook al ben je niet volmaakt en maak je fouten en is je leven in je eigen ogen vaak diffuus en halfslachtig, God kan in zijn licht van jou zeggen: 'zie, het is zeer goed.'

En alles wat daarvan afleidt, al die al krachten die de vrijheid van Gods kinderen ondermijnen, die verdienen het ontmaskerd te worden. Het zijn schijnzekerheden die daarop zijn gebouwd. En wat de apostel betreft, die zelf een Jood was, zit dat net zo goed in het wettische van het Joodse geloof als

---

¹ Joël 3, 3-5.

² 'stoicheia tou kosmou' (Grieks). De stoicheia is hier het woord dat in de bijbel zowel op de hemellichamen als op de aardse machten betrokken kan worden.

³ L.H. Martin, 'Graeco-Roman Philosophy and Religion' in: Esler, Ph.F. (ed.), *The Early Christian World*, I, London/New York 2000, 53-79, i.z. 68. Paulus gebruikt juridische termen voor adoptie om te beschrijven hoe het is voor hen die door Gods zoon zijn verlost.

het gaat om de letterlijkheid van al die regeltjes, als in de rituelen van de heidenen met hun feesten en aanbidding van de hemellichamen als de zon en de maan. Het is geen toeval dat de machten der wereld in de oudheid werden gezien als weerspiegeld in de sterren. Hoe konden ze anders? Laten we daar niet op neerkijken. Het internet is wat dit betreft het nieuwe sterrenstelsel, waar mensen wijsheid zoeken die daar niet te vinden is. Er is geen alomvattend groot samenhangend systeem dat aan onze levens betekenis zal geven. Wij leven in een chaotische kosmos, waarin wij schepper zijn naast God.⁴ Maar mensen, vindt Paulus, mogen zich bevrijd weten van een obsessie met de kosmos en de getijden. Niet langer is het zich streng houden aan bepaalde voorschriften met betrekking tot dagen, maanden, seizoenen en jaren, een dwingende opdracht of een zware religieuze plicht.⁵

Zo komt het dat in de geheimtaal van de apocalyptiek, die wij herkennen in het Lucasevangelie, maar ook terugvinden in het bijbelboek Openbaring, de lichten des hemels de machten der wereld kunnen weerspiegelen.⁶ Zij bepalen wellicht uren, maanden en jaren, en astrologisch gedacht de wetten van de wereld. Maar zij zijn ondergeschikt aan God, die alleen in zijn eigen licht ziet dat iets goed is of niet.

Die vierde dag heeft een bijzondere betekenis.⁷ Natuurkundig en vanuit de wetten van de aarde gesproken, staat hij op de verkeerde plaats in het rijtje van de scheppingsdagen. Immers het licht zelf, waarin God iedere dag weer ziet dat het goed is wat Hij geschapen heeft, dat licht werd op de eerste dag geschapen. Dat staat voorop en representeert de sleutel van betekenis voor alles wat daarop volgt. Dat moet ons meteen al aan het denken zetten. Het licht waarin wij mensen mogen staan als vrije schepselen Gods, dat is niet het licht van de zon en de maan en de sterren. Wij hebben onze vrijheid niet te danken aan materie en ook niet aan louter geestelijk verstaan, maar aan geest in lichaam, spiritualiteit in de wereld, zo onoverzichtelijk als het is. Het is schepping, Gods adem in de mens. Als wij horen dat de zon, de maan en de sterren door God geschapen zijn, is daarmee in Israël hun ondergeschikte functie en begrenzing vastgesteld. Dit zijn geen goden, ook symbolisch niet.

Geen mens zou voor deze hemellichamen op de knieën moeten gaan zoals Israël zag gebeuren bij de Egyptenaren voor de zonnegod Ra.

Israël ziet het bij de Babyloniërs die Samasj (Hebreeuws Semesj) vereerden op de top van hun trappentempel, de trappenpiramide *ziggurat*, grondvorm van de beruchte Toren van Babel, symbool van menselijke hoogmoed geworden.⁸ Zij zagen het bij de Grieken die in Helios de zon aanbaden hoog aan de hemel, en die in Eeos van de gouden troon, de rozenvingerige godin van de dagenraad herkenden die iedere nieuwe dag deed aanbreken. Maar, zegt de bijbel, dit zijn geen werkelijke machten en zij horen ook niet als goden te worden vereerd. Het zijn prachtige lichten, niet meer en niet minder. Zij hebben niet alleen de functie het aardrijk te verlichten met hun schijnsel, maar ze zijn ook bedoeld om scheiding aan te brengen tussen dag en nacht. Het ritme van de tijd volgt dan als vanzelf. Daar staan zijn symbool voor, dat belichamen zij.

Als tekenen der tijden geven de zon en de maan aan de feestdagen een plaats op de kalender van het jaar en worden de seizoenen op aarde door hen aangegeven. Dit licht is onlosmakelijk verbonden met de tijd. Maar God is van eeuwigheid. Wat dan van waarde is zien mensen in een ander licht.

---

⁴ Rondaij, J., *Primo Levi's Afters. Reading Primo Levi Theologically after God*, Amsterdam 2020, 99-146. Kosmos kan in het Grieks heelal beteken, maar ook sieraad.

⁵ L.H. Martin, *ibidem*, 58.

⁶ Bovon, F., *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum neuen Testament, III/4, Das Evangelium nach Lukas (Lk 19,28-24,53)*, Neukirchen/Vluyn 2009, 182-191.

⁷ Westermann, C., *Biblischer Kommentar Altes Testament, I/1, Genesis 1-11*, Neukirchen/Vluyn 1974, 179-186.

⁸ Genesis 11, 1-11.

Waarde te herkennen en betekenis te leren geven, ook aan het kleine en kwetsbare, dat is leren kijken in Gods perspectief, in zijn licht.

Dit is belofte, dit is een uitdaging die een opdracht van liefdevolle zorg in zich draagt. Dit is een mysterie, dat erom vraagt met eerbied benaderd te worden. Dit vraagt niet om grenzeloze exploitatie en manipulatie, maar om eerbied en verwondering. Wellicht ten overvloede voeg ik eraan toe, zo gaan wij de hele schepping anders verstaan: Het scheppingsverhaal is immers niet bedoeld als een simpele beschrijving van de werkelijkheid, ook niet van wat er ooit is gebeurd. Van de zeven dagen van Gods handelen te spreken is geen registratie van de sterrenkundige ontwikkeling van het zonnestelsel. Net zo min als de hemellichamen goden kunnen zijn, is het bijbelverhaal gebaseerd op sterrenkundige processen miljarden jaren geleden. Waar het om gaat is een diepzinnig reflecteren van Israël op ruimte en tijd om te leven.

Telkens weer blijkt dat scheppen scheiden is en onderscheiden. De hemel is de aarde niet. Aan zee en land wordt paal en perk gesteld. Donker en licht, dier en mens, ze hebben hun eigen plaats en de mens doet er goed aan zich daarvan rekenschap te geven. Van chaos gaat het naar orde, door niet alleen materie, maar ook geest te respecteren. Zo bestaat het tenslotte dat ook goed en kwaad uit elkaar getrokken worden. Van dag tot scheppingsdag wordt ons een boodschap gegeven. Dit is ethiek. Wij mensen worden in deze orde die Israël herleidt tot het scheppingswerk van de Ene God, uitgedaagd en ter verantwoording geroepen. Wij leren reflecteren op onze context én op ons eigen handelen daarin, omdat we kunnen omzien op het verleden, en omdat we vooruitkijken in de toekomst, niet met voorspellingen en bezweringen, niet met het projecteren van het kwaad in anderen, maar zelfbewust, vol verwachting, waakzaam en vol verlangen. In deze architectuur van de tijd leren wij pro en contra wegen, zodat wij, met vallen en opstaan, kunnen kiezen tussen goed en kwaad.

Paulus ziet in de elementen diepere machten wortelen die het zullen trachten de wereld te beheersen.⁹ Water, aarde, lucht en vuur, het zijn de grondstoffen, de elementen waaruit, zoals men meende in zijn tijd alles wat bestaat is opgebouwd. Wie het daarbij laat, wie daarmee leeft, de op materie geconcentreerde wetenschap, die niet verder komt dan wegen, meten, ruiken, tellen en zien wat voor handen ligt en vanzelfsprekend is, die gaat op den duur leven zonder geweten. Dan wordt ieder dier een product, ieder stukje aarde een wingewest op korte termijn. Geld wordt het doel, manipulatiemiddel bij uitstek, terwijl wat waarde heeft verloren is gegaan.

Maar het grote Scheppingsverhaal van de Zeven Dagen brengt ons tot interpreteren, verbanden leggen, en vooral betekenis geven in het grote perspectief van heilzaamheid.

De permanente druk van het gewin op korte termijn is de plaag van de democratie. De meeste stemmen gelden, dat is in principe een prachtig systeem. Het richt het streven van de mensen en brengt hen in balans. Maar politici zonder wortels in waarden, kunnen niet verder kijken dan hun neus lang is. Hun neus is de neus van Pinokkio die zij niet graag zouden stoten aan de volgende verkiezingen. En die zijn altijd dichterbij dan je denkt, als je aan de macht verslaafd bent.

De zon en de maan en de sterren, zij werden op de vierde dag geschapen. En God zag dat het goed was. Dat ziet God, wonderlijk om te zeggen, in het heilige licht dat er al is, dat hij geschapen heeft. Ten diepste wordt hier een definitie gegeven van het zien van God. Dat is ten enenmale geen natuurlijk zien. En als diezelfde God dan aan het eind van de zesde dag, straks de mens in zijn eigen

---

⁹ Dit zijn in het Grieks de 'stoicheia tou kosmou', Galaten 4, 3 en 9 en Kolossenzen 2, 8 en 20. Vgl. Kittel, G. en G. Friedrich, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, VII, Stuttgart 1964, 683ff.

beeld gaat scheppen, dan wordt het nog spannender. Immers, terwijl wij zelf God niet zijn, komen wij toch God op het spoor in het spiegelbeeld, waarmee een andere mens die ons aanziet ons verrast. Deze God woont onder de mensen. Hij bezoekt de mensen in de ander.¹⁰ En de ander die ons daarin voorgaat, is Christus, als de messiaanse plaatsbekleeder. Hij maakt ons erfgenaam in talloze beloften van Gods nabijheid en de vervullingen daarvan in mensenzelfde.

Amen.

Zegen

Waar je ook bent en onder wat voor omstandigheden ook, besef het gezegende mensen te zijn.

Ons is immers een toegang gegeven tot een God die ziet dat het goed is.

In dit vertrouwen leven wij en zijn wij in leven en dood geborgen, immers:

De Heer is je wachter,
de Heer is de schaduw aan je rechterhand:
overdag kan de zon je niet steken,
bij nacht de maan je niet schaden.

De Heer behoedt je voor alle kwaad,
hij waakt over je leven,
de Heer houdt de wacht
over je gaan en komen
van nu aan tot in eeuwigheid.
Amen.

---

¹⁰ Vgl. Levinas, E., *Het gelaat van de ander*, vert. A. Peperzak, Bilthoven 1969. Ook Homerus beschrijft in de *Odyssee*, heel opmerkelijk, regelmatig hoe de goden in mensengestalte zichtbaar worden.